

Петрушэўская Ю. А.

(Магілёў, Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова)

УНІВЕРСАЛЬНЫЯ ПРЫКАЗКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ (лексікаграфічны аспект)

Далёка не ўсе прыказкі, якія функцыянуюць у сучаснай беларускай літаратурнай мове і ўспрымаюцца яе носьбітамі і даследчыкамі як уласна беларускія, ужываюцца толькі ў беларускай мове і характарызуюцца ўласна беларускім паходжаннем. Так, прыказкі *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)*, *Дай божа ў добры час сказаць, а ў ліхі (нядобры) памаўчаць*, *З вялікага грому <часамі, заўсёды> малы дождж <бывае>*, *Хто мажа, той і едзе* і інш. вызначаюцца ў «Этымалагічным слоўніку прыказак» (2014), як «уласна беларускія» [ЭСП, с. 18, 39, 49, 126], аднак такімі не з'яўляюцца ні паводле паходжання, ні паводле сферы ўжывання, паколькі тоесныя па змесце, структуры, лексічна-граматычнай арганізацыі прыказкі функцыянуюць і ў іншых славянскіх і неславянскіх мовах, пры гэтым многія з такіх моў да нядаўняга часу або ўвогуле не мелі кантактаў з беларускай мовай (параўн., адпаведна, у англійскай мове – *Two heads are better than one*, у нямецкай – *In guter Stunde soll man sprechen, in böser soll*

man schweigen, у кітайскай – 雷声大雨点小 літаральна «Гром, але малы дождж», у чэшскай – *Kdo maže, ten jede* і г. д.).

Такое перабольшванне нацыянальнага кампанента ўласціва і іншым мовам свету, у якіх многія прыказкі маюць іншамоўнае паходжанне, але хутка асімілявалі ў мове-рэцыпіенце і, як правіла, не асацыіруюцца ў ёй з чужымі мовамі і культурамі. Паводле меркавання В. М. Макіенкі, «вопреки расхожему представлению о густо национальной маркированности идиоматики и паремииологии они – как это ни парадоксально – являются более интернациональными, чем лексика» [5, с. 2].

Дакладна высветліць, з'яўляецца пэўная прыказка ўласна беларускай ці не, у якіх яшчэ мовах ужываецца і з якой менавіта мовы паходзіць, ці мае ў сваім складзе нацыянальна-культурна маркіраваныя кампаненты ў выпадку, калі з'яўляецца агульнай для беларускай і іншых моў, можна шляхам параўнальнага аналізу з дапамогай структурна-семантычнага мадэлявання ў сіххранічным і ў дыяхранічным аспектах на матэрыяле розных форм існавання іншых моў свету, перш за ўсё тых, якія мелі прамыя або апасродкаваныя кантакты з беларускай мовай на розных этапах яе гістарычнага развіцця (славянскіх, балтыйскіх, германскіх, раманскіх).

Парэміялагічны фонд любой мовы свету складаецца з двух асноўных кампанентаў – універсальнага і нацыянальнага. Пад універсальным мы прапануем разумець агульнае з іншымі мовамі свету, пад нацыянальным – нацыянальна-культурна абумоўленае. Універсальныя прыказкі мэтазгодна размяжоўваць на бінацыянальныя (абмежаваныя кантактамі паміж дзвюма мовамі), інтэрнацыянальныя (абумоўленыя кантактамі больш за дзвюх моў) і ўласна ўніверсальныя (не абумоўленыя моўнымі кантактамі).

Размежаванне ўніверсальных і нацыянальных адзінак у беларускай парэміялогіі з'яўляецца актуальным, паколькі адыгрывае метадалагічна значную ролю пры апісанні нацыянальна-культурнай семантыкі беларускіх прыказак, а таксама ў прыкладных мэтах пры ўкладанні парэміялагічных беларуска-іншамоўных і іншамоўна-беларускіх слоўнікаў.

Універсальны кампанент парэміялагічнага фонду беларускай мовы акрэслены ў такіх полілінгвальных даведніках, як «Proverbia et dicta: шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў» (1993; 2-е выд. 2008) пад рэдакцыяй Н. А. Ганчаровай [3; 4], «Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями» (2000) М. Ю. Котавай [1], а таксама «Мудрость слова сквозь века и народы: десятиязычный словарь фразеологических эквивалентов» (2014; 2-е выд. 2015) пад рэдакцыяй Н. А. Ганчаровай [2].

Аднак усе згаданыя даведнікі, па-першае, пабудаваны ў кірунку ад іншых моў да беларускай мовы, а па-другое, далёка не ў поўнай ступені адлюстроўваюць універсальны кампанент беларускай парэміялогіі.

Дакладна апісаць універсальныя парэміялагічныя адзінкі беларускай мовы мэтазгодна ў спецыяльным даведніку «Універсальныя прыказкі ў беларускай мове», у якім павінны быць адлюстраваны найперш адзінкі, што ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, а таксама іх дыялектныя варыянты.

Будова слоўнікавага артыкула ў такім даведніку магла б выглядаць наступным чынам.

Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей) [СБП, с. 47; ТСП, с. 64; ЭСП, с. 18] = Руск. *Одна голова хорошо, а две лучше* [БСРП, с. 188] = Укр. *Одна голова добре, а дві ще краще* [Котова, с. 162] = Англ. *Two heads are better than one* [ЕРЕ, prov. 702; TW, p. 220 – 221] = Фр. *Deux têtes valent mieux qu'une* [Bulman, p. 138] ≈ Польшк. *Co dwie głowy, to nie jedna* [MKPP, s. 63] ≈ Польшк. *Lepiej dwie głowy rozumieją, niżli jedna* [Adalb., s. 140] ≈ Польшк. *Rychlej sobie dwie poradzą głowie* [Adalb., s. 140] ≈ Польшк. *W dwóch głowach więcej rozumu, niż w jednej* [Adalb., s. 142] ≈ Літ. *Dvi gavlos – tai ne viena* [Воробьева, с. 118]. Параўн.: польск. *Cztery oczy więcej widzą niżeli dwa* [Wójcik, s. 27], *Dwa więcej ujrzą niż jeden* [Wójcik, s. 215], чэш. *Více očí více vidí* [Schmelz, S. 83], лац. *Oculi plus vident quam oculus* [Schmelz, S. 83], ням. *Vier Augen sehen mehr (besser) als zwei* [Frey, S. 66], *Zwei sehen mehr als einer* [Beyer, S. 679].

➤ Скарачэнні

БСРП – Мокиенко, В. М. Большой словарь русских пословиц / В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, Е. К. Николаева. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 1024 с.

Воробьева – Воробьева, Л. Б. Устойчивые выражения с компонентом *голова* в русском и литовском языках / Л. Б. Воробьева // Вестник Псковского гос. ун-та. Серия «Соц.-гуманитар. и психол.-пед. науки». – 2014. – № 4. – С. 116–119.

Котова – Котова, М. Ю. Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями / М. Ю. Котова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2000. – 360 с.

СБП – Лепешаў, І. Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – 2-е выд., дап. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 511 с.

ТСП – Лепешаў, І. Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна: ГрДУ, 2011. – 695 с.

ЭСП – Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйш. шк., 2014. – 141 с.

Adalb. – Adalberg, S. Księga przysłów, przypowieści i wyrażeni przysłowiowych polskich / S. Adalberg. – Warszawa: Druk E. Skińskiego, 1889–1894. – XVIII, 31, 805 s.

Beyer – Beyer, H. Sprichwörterlexikon: Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur gegenwart / H. u. A. Beyer. – 2., unv. Aufl. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1985. – 712 s.

Bulman, F. Dictionnaire des proverbes anglais-français, français-anglais = English-French, French-English Dictionary of Proverbs / F. Bulman. – Les Presses de l'Université Laval, 1998. – 270 p.

EPE – Ridout, R. English Proverbs Explained / R. Ridout, C. Witting. – London : Pan Books LTD, 1969. – 223 p.

Frey – Frey, C. Deutsche Sprichwörter für Ausländer / C. Frey, A. Herzog, A. Michel, R. Schütze. – 9. unveränd. Aufl. – Leipzig : VEB Verlag Enzyklopädie, 1988. – 123 s.

MKPP – Mała księga przysłów polskich / pod red. S. Nyczaja. – Radom : Oficyna Wydawnicza STON I, 1996. – 273 s.

Schmelz – Sprichwörter. Proverbs. Poslovicy: Sprichwörter, ausgew. u. zusammengestellt a.d. Grundlage eines Manuskripts v. Richard Schmelz. – Berlin: Volk und Wissen Verlag, 1990. – 124 s.

TW – Mieder, W. Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs / W. Mieder, A. T. Litovkina. – Burlington : The University of Vermont, 2002. – 260 p.

Wójcik – Wójcik, A. Słownik przysłów niemiecko-polski, polsko-niemiecki / A. Wójcik, H. Ziebart. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2001. – 547 s.

Літаратура

1. Котова, М. Ю. Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями / М. Ю. Котова. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2000. – 360 с.
2. Мудрость слова сквозь века и народы: десятиязычный словарь фразеологических эквивалентов: около 700 латинских пословиц, поговорок, изречений / Н. А. Гончарова [и др.] ; под ред., предисл. Н. А. Гончаровой. – Минск : Беларуская навука, 2015. – 479 с.
3. Proverbia et dicta: шестязычный словарь пословиц, поговорок и крылатых слов / Н. А. Гончарова [и др.] ; под ред. Н. А. Гончаровой. – 2-е изд. – Минск : Белорусская ассоциация «Конкурс», 2008. – 352 с.
4. Proverbia et dicta: шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н. А. Гончарова [і інш.] ; пад рэд. Н. А. Гончаровай. – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 255 с.
5. Nationales und Internationales in der slawischen Phraseologie = Национальное и интернациональное в славянской фразеологии: XV Международный съезд славистов, г. Минск, Республика Беларусь, 20–27 августа 2013 г. / Internationales Slawistenkomitee, Phraseologische Kommission; Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. – Greifswald : E.M.A.-Universität, 2013. – 276 S.